

A FŐISKOLAI KÖNYVTÁRAK TÁRGYI ÁLLOMÁNYFELTÁRÁSÁRÓL

RÓNAI TAMÁS

1985 első felében az OSZK-KMK *Ottovay* László, a Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsa elnökének támogatásával helyzetfelmérést végzett a főiskolai könyvtárak tárgyi állományfeltárásáról.*

Ez a vizsgálat, – amely a megyei könyvtárak hasonló célú helyzetfelmérését követte – része annak az átfogó elgondolásnak, amely a könyvtárak tárgyi állományfeltárásáról és annak apparátusairól kíván valóságos képet nyerni.¹

A felmérés a mintegy félszáz főiskolai könyvtárból huszonegyre terjedt ki. A vizsgálat során 3 gazdasági, 4 mezőgazdasági, 5 műszaki és 9 pedagógusképző főiskola könyvtárát látogattuk meg.² A meglátogatott intézményekben előre kidolgozott kérdéseket tettünk fel a könyvtárosoknak és megvizsgáltuk a feltárási eszközöket is. Szükségesnek tartottuk, hogy az interjú mellett a de visu vizsgálati módszert is alkalmazzuk, hogy reális képet tudjunk kialakítani arról, hogy a funkció-feladat-feltétel kapcsolatrendszere miként működik a valóságban. A funkcióról, feladatokról *Tóth* Gyula, majd *Futala* Tibor már írtak e lap hasábjain^{3,4}, így ezekre most nem térünk ki, hanem mindjárt a feltételeknél kezdjük.

A meglátogatott 21 főiskolai könyvtárból csak néhányról mondható el, hogy elhelyezése megfelelő. A kevés és viszonylag jó elhelyezésű könyvtárak közé tartozik pl. az Államigazgatási Főiskola (Budapest), a Bessenyei György Tanárképző Főiskola (Nyíregyháza), a Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola (Győr) stb. A főiskolai könyvtárak többségét azonban olyan épületben vagy épületrészben helyezték el, ahol könyvtári tevékenységet folytatni igen nehéz.

A vizsgált könyvtárak technikai felszereltsége rendkívül gyenge. Összesen öt darab általános célú gyorsmásológépet, két darab minigráfot, továbbá egy darab UBIX típusú cédulasokszorosító gépet láttunk. Még ha több helyen a fenntartó intézmény az épület más részében másolási lehetőséget biztosít a könyvtár számára, akkor is megoldatlan marad a katalóguscédulák többszörözése. A főiskolai könyvtárak katalóguscéduláik jelentős részét készen, a Könyvtárellátótól kapják, de maguknak is sok katalóguscédulát kell előállítaniuk a regionális és a szakterületi együttműködésben betöltött szerepük miatt, részben azért, mert több könyvtár állományába jelentős mennyiségű nagyértékű külföldi mű is bekerül, részben pedig, mert több könyvtár gyűjteményét a könyvtári forgalomba nem kerülő irodalom teszi különösen értékesé. Sok esetben ez a drága, vagy magas szellemi értéket képviselő irodalomvész el azért, mert nincs elég eszköz, amivel gyorsan többszörözhető.

* A kézirat eredeti, teljes szövege az OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárban hozzáférhető.

lennének a katalóguscédulák. És még akkor nem is említettük a legtöbb helyen szükséges rekatalógizálás gondjait.

Sok gondot okoz a könyvtárosok nem megfelelő képzettsége, az oktatási intézmény profiljától eltérő iskolai végzettsége, és a nyelvtudás hiánya. Több meglátogatott intézmény munkatársa tette szóvá, hogy anyagi és erkölcsi megbecsülésük mélyen a főiskolai oktatók szintje alatt van.

Összegezve az eddigieket: a főiskolai könyvtárak működtetéséhez szükséges tárgyi és személyi feltételek nem felelnek meg a funkció-feladat követelményeinek.

A tárgyi állományfeltárás két elemből tevődik össze. Az egyik elemét a saját állományban lévő dokumentumok feltárása, a másikat a más könyvtárakban, illetve intézményekben feltárt és őrzött dokumentumokról való ismeret jelenti. Ezért a tárgyi állományfeltárást és az információs tevékenységet, szolgáltatásokat együttesen kell vizsgálnunk: egyrészt az ezekre épülő információs szolgáltatások, továbbá a szakterületi tájékoztatási szolgáltatások átvétele és közvetítése tekintetében.

A meglátogatott 21 könyvtár közül 13 rendelkezik működőképes általános olvasói szakkatalógussal. Négy könyvtáré teljes rekonstrukcióra szorul, és négyben valójában *nincs* szakkatalógus. A négy közül kettőben nem építenek szakkatalógust, a másik kettőben a katalóguscédulák csak három számjegyig előrendezettek. A tizenháromból egy specifikus tárgyszókatálógus, a többi ETO szakrendi. A szerkesztés elve szerint (beleértve a 4 rekonstrukcióra szoruló szakkatalógust is), kétféle ETO-szerinti szakkatalógus fordul elő: csoportképzéses (12 könyvtár)⁵ és a szoros vagy mechanikus módszer szerint szerkesztett (4 könyvtár). Betűrendes mutatót az ETO szakkatalógusokhoz csak négy könyvtárban készítenek.⁶

A speciális olvasói igények kielégítésére a különgyűjteményi tárgyi feltáró eszközök szolgálnak. Ezekben történik a szakdolgozatok (diplomamunkák), a folyóiratcikkek, a fordítások, a hangzó anyagok, a jegyzetek, a vállalati kiadványok, a kézikönyvtári könyvek feltárása. Ezek a feltáró apparátusok sokféle variációban fordulnak elő.

A szakdolgozatok tárgyi feltárására hatféle módszerrel találkoztunk: széles tárgykörök (szakcsoportok) szerint (3 könyvtár), a cím jellegzetes szavának aláhúzásával vagy címrendszoval (3 könyvtár), füzetben vagy listán szakonkénti elrendezésben (2 könyvtár), fénylyukkártyával (1 könyvtár).⁷

A folyóiratcikkeket 3 könyvtárban tárják fel, kettőben tárgyszókatálógussal, egyben ETO szakrendivel. A fordításokat két könyvtárban tartják nyilván, az egyikben széles tárgykörök szerinti katalógusban, a másikban ETO szakkatalógussal.

A jegyzetek többnyire az általános olvasói szakkatalógusban (már ahol ilyen katalógus van) található meg. Ez alól csak két könyvtár kivétel, ahol tantárgyak szerint regisztrálják a jegyzeteket.

A vállalati kiadványokat egy könyvtár tárgyszókatálógusban, kézikönyvtári állományát szintén egy könyvtár tárja fel ETO szerinti katalógusban.⁸

A tárgyi állományfeltáró eszközök számára irányuló adataink felhívják figyelmünket arra a szomorú tényre, hogy csak néhány főiskolai könyvtárról mondhatjuk el, hogy mind általános olvasói, mind speciális igényeket kielégítő katalógusszintű tárgyi feltáró eszközzel rendelkezik. Ahol hiányoznak ezek a feltáró eszközök, ott a könyvtárak alapfunkciói kerülnek súlyos veszélybe.

A tárgyi feltáró eszközök *minőségi mutatóit* vizsgálva a legnagyobb probléma – az általános olvasói ETO szakkatalógusok esetében – a teljesség és a módosítások átvezetéseinek a hiánya. A teljesség alatt azt kell réteni, hogy a könyvtárban lévő valamennyi könyvről a szakkatalógus ad tájékoztatást. Mindössze hét könyvtár állította, hogy ETO szakkatalógusa teljes.⁹ A többi (beleértve a rekonstrukcióra várókat is és a készülő szakkatalógusokat, azaz ott, ahol már a cédulák előrendezett állapotban vannak) teljessége 30%-tól 80%-ig terjed.

A teljesség kérdését nemcsak azért feszegetjük, mert csak az a szakkatalógus megbízható műszer, amely a fogalom valódi értelmében teljes, hanem azért is, mert előrevetíti a fel nem dolgozott dokumentumok feltárásának problémáját, továbbá az állományból törölt dokumentumok katalóguscéduláinak a szakkatalógusból történő kiemelésének gondját.

Az ETO módosítások átvezetésének hiánya több szakkatalógust teljesen megbízhatatlanná tesz. Ugyanarra a témára több helyen találhatunk irodalmat, ugyanis a módosítások átvezetésére vonatkozó útmutatásokat annyira sem tartják be, hogy a szakkatalógus megfelelő helyeire utalókat helyeznek el. A párhuzamos szakok létét viszont az olvasó aligha sejtetheti.

Az ETO szakkatalógusokkal kapcsolatban kell megemlítenünk, hogy a csoportképzéses módszer szerint szerkesztett szakkatalógusok 50%-nál (6 könyvtár) találkozhatunk alosztály szintű csoportokkal. Az extenzió következtében az ilyen katalógusokban a csoportok nagyon általános, „gyűjtő” szerepet töltenek be. A főiskolai könyvtárakban – ahol csoportképzéses szakkatalógust szerkesztenek – ennél specifikusabb csoportok alkotása szükséges. Az extenzióval együtt jár a csoportok gyors növekedése, amely nemcsak a szakkatalógus kényelmes használatát nehezíti, hanem információvesztéséget is okoz.

Néhány könyvtárban egyes tudományterületek, illetve ismeretterületek osztályozására nem tartják kielégítőnek az ETO-t, mert annak segítségével igen speciális, szakterületi fogalmakat nem tudnak kifejezni. (Az ETO valóban univerzális, és nem szakterületi osztályozási rendszer. Ezért a különleges igényű alkalmazóknak csak azt tudjuk ajánlani: éljenek azzal a lehetőséggel, hogy az ETO jelzetekhez csillaggal különböző szimbólumok, tárgyszavak kapcsolhatók.)

A speciális olvasói igények kielégítésére szolgáló tárgyi állományfeltáró eszközök között – ahogy már említettem – az ETO szakkatalógus mellett találkozhatunk még: tárgyszó-katalógusokkal, fénylyukkártyás-rendszerrel, tematikus (tárgykör szerinti) katalógusokkal, „címrendszős” katalógusokkal, füzet (lista) nyilvántartásokkal.

Három könyvtárban láttunk különleges olvasói igényeket kielégítő ETO szakkatalógust. A Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar Könyvtárában (Pécs) a jól szerelt mechanikus szerkesztésű szakkatalógus a hangzó dokumentumok biztos információkereső eszköze. A Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola Könyvtárában a csoportképzéses módszer alapján 1975 óta épülő szakkatalógus különböző színű cédulákon a folyóiratcikket, a tömörítvényeket és a fordításokat tárja fel. A Mezőgazdasági Főiskola (Kaposvár) Könyvtárában a jól szerkesztett katalógus a szakdolgozatok visszakeresésére szolgál. Ugyancsak itt az AGROINFORM kiadványának a „Magyar mezőgazdaság bibliográfiája” címűből a főiskola profiljába vágó tételeit kivágják, kartonra ragasztják és ETO

szakkatalógusba sorolják be. Ehhez a szakkatalógushoz betűrendes mutatót is szerkesztettek. Őt könyvtárban működik specifikus tárgyszókatalógus. Rendszerező tárgyszókatalógust sehol sem láttunk.

A tárgyszókatalógusoknak kevés hazai hagyománya van, pedig azok az egyes szakterületek állandóan változó terminológiáját és gyors fejlődését jobban tudják követni, mint a mesterséges nyelvet használó szakrendi katalógusok, és a tárgyszókatalógusokban az olvasók specifikus szóhasználatát is jobban figyelembe lehet venni.

Fénylyukkártyás feltáró rendszert csak Szombathelyen a Tanárképző Főiskola Könyvtárában találtunk, ahol azt a szakdolgozatok feltárására alkalmazzák.

Az osztályozási és a katalógusszerkesztési gyakorlat egységét különféle osztályozási segédletek (példatár, szakmutató, osztólampásolatok) és a katalógusszerkesztési szabályzat együttesen biztosítják. Ilyennel csak néhány könyvtár rendelkezik.¹⁰

A könyvtári állomány gyarapodásáról (könyvekről) 5 könyvtár ad ki rendszeresen jegyzéket. A gyarapodási jegyzékek közül különleges figyelmet érdemel a dunaiújvárosi kísérlet. A Nehézipari Műszaki Egyetem Kohó- és Fémipari Főiskolai Kar Könyvtára gyarapodási jegyzéke az intézmény R–20-as számítógépén készül, a negyedévenként megjelenő jegyzék szerző, cím és leltári számok szerinti csoportosításban adja közre az új szerzeményeket.

A főiskolai oktatók publikációinak nyilvántartását hat könyvtár végzi, főleg jegyzék formában, vagy az intézmény közlönyének keretében adják közre. Egy könyvtár (a Mezőgazdasági Főiskola Könyvtára, Kaposvár) katalógusban is feltárja az oktatók munkásságát.

A főiskolai oktatók megkezdett vagy lezárt kutatásairól nyilvántartásokat sehol sem láttunk. Az intézményre vonatkozó publikált dokumentumok regisztrálását két könyvtár végzi.

Az időszaki kiadványok tartalmáról tájékoztatást (tartalomjegyzék-másolat formában) folyamatosan csak két könyvtár szolgáltat. Az egyik a dunaiújvárosi Nehézipari Műszaki Egyetem Kohó- és Fémipari Főiskolai Kar Könyvtára, a másik a kaposvári Mezőgazdasági Főiskola Könyvtára. Az utóbbiak vállalkozása „Gyorsinformáció” címen fut, és a könyvtárba járó 84 féle tőkésországból származó folyóirat tartalomjegyzék-másolatát sugározza szét, küldi meg a környékbeli mezőgazdasági üzemeknek, és természetesen a főiskola oktatóinak, kutatóinak. (Jó példa ez egy főiskolai könyvtár regionális kulcsszerep vállalására.)

A tartalomjegyzék-másolat szolgáltatás elterjedésének komoly akadálya a másológépek hiánya. Amíg ez a gond nem enyhül, nem várhatjuk a főiskolai könyvtárak ezen szolgáltatásának széles körű elterjedését.

A meglátogatott főiskolai könyvtárak nagy többségében (15 könyvtár) ajánló- és témabibliográfiákat készítenek, kérésre irodalomkutatást végeznek.

A szakirodalmi tájékoztatás körébe tartozó témabibliográfiák és irodalomkutatások nemcsak az intézmény oktatói, szakemberei számára lehetnek hasznosak, hanem az ország számára is. Ezért is sajnáljuk, hogy a főiskolai könyvtárak irodalomkutatásaikat nem jelentik be, illetve nem tudnak a Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár (Szombathely) „Irodalomkutatások” című dokumentációs szolgáltatásáról.

A főiskolai könyvtáraknak kulcsszerepet kell vállalniuk az országos és a szakterületi szolgáltatások közvetítésében, melynek során az országos és szakterületi információkat, illetve szolgáltatásokat kell továbbítaniuk és közvetíteniük a helyi felhasználók felé. Tevékenységükhöz információs táratat kellene kiépíteniük. Erre jó példa a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskola Könyvtára, ahol „integrált” tárgyszókatálogust építenek, amelybe a könyvek, a folyóiratcikkek és a jogszabályok mellett a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára témafejlesztő szolgáltatásának katalóguskartonjai is besorolásra kerülnek, vagy a Budapesti Tanítóképző Főiskola Könyvtára az OPKM referátumait tárgyszókatálogusában teszi hozzáférhetővé. A szakterületi információs központból érkező anyagokból válogatja a releváns információkat a főiskolán folyó kutatás számára az Államigazgatási Főiskola Könyvtára. A szakterületi információs szolgáltatások széles körű hasznosítása mellett a főiskolai könyvtárak információközvetítő és továbbító szerepére inkább az a jellemző, hogy az oktató vagy a kutató kívánságára előfizetnek fordításra, témafejlesztésre és tartalomjegyzék-másolatra. A könyvtár bonyolítja az adminisztrációt és a megrendelt szolgáltatások egyéni hasznosításra kerülnek, mindezek a könyvtárakban nem állnak a többi használó rendelkezésére.

Szakterületi információs központjainknak a jelenleginél nagyobb módszertani segítséget kellene nyújtaniuk szolgáltatásaik hasznosításához. A szolgáltatást nem elég csak „eladni”, hanem ahhoz a „know-how-t” is hozzá kell adni. Ilyen kezdeményezések jeleivel is találkoztunk az AGROINFORM és az OMIKK részéről, főként a továbbképzés vonatkozásában.

A főiskolai könyvtárakat az intézmény profilja szerint négy csoportra szokták osztani: gazdasági-, mezőgazdasági-, műszaki- és pedagógusképző főiskolák könyvtárai. Ezek közül a mezőgazdaságiak szoros, a műszakiak lazább kapcsolatban állnak koordinációs körök központjaival, az AGROINFORM-mal, illetve az OMIKK-kal. Az öt, ún. gazdasági főiskolai könyvtár (ebből hármat vizsgáltunk) egyetlen koordinációs körhöz sem tartozik, de erős szálakkal kötődnek a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárához, és a szakma szakirodalmi (ágazati) tájékoztatási központjaihoz.

A legrosszabb helyzetben lévő csoport a pedagógusképző intézmények könyvtárai, mint ahogy ezt Tóth Gyula a már idézett cikkében is megállapította.¹¹

A főiskolai könyvtárak tárgyi állományfeltáró eszközei – néhány kivételtől eltekintve – nem felelnek meg azoknak a funkcióknak, amelyeket velük szemben támasztottak. A korszerű működés érdekében, feltétlenül szükséges, hogy a fenntartó intézmények megfelelő eszközöket és személyi, anyagi támogatást biztosítsanak a meglévő állomány feldolgozásához, és a tárgyi katalógusok felállításához, de a könyvtáraknak is nagyobb erőfeszítéseket kell tenniük állományuk sokoldalú feltárása érdekében. Feltáró eszközök hiányában érdemi szolgáltató-tájékoztató munkát nem lehet végezni. Köz hely, de igaz, *a fel nem tárt könyvtár nem könyvtár!* A tárgyi állományfeltáró eszközök létrehozása nem könnyű feladat, azonban az előrelépés sem képzelhető el ezek nélkül.

A főiskolai könyvtárakra e téren kétféle feladat hárul: egyrészt saját állományuk minél mélyebb feltárása, másrészt az országos könyvtárak, tájékoztatási intézmények szolgáltatásainak ismerete és a széles körű hasznosítás érdekében való közvetítése.

JEGYZETEK

1. RÓNAI Tamás: A megyei könyvtárak tárgyi katalógusairól. = Könyvtári Figyelő. 31.évf. 1985. 2.sz. 160–168.p.
2. *Gazdasági főiskolák*: Államigazgatási Főiskola Könyvtára, Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskola Könyvtára, Külkereskedelmi Főiskola Könyvtára; *Mezőgazdasági főiskolák*: DATE MGFK Könyvtára, Kertészeti Főiskola (Kaposvár) Könyvtára, Mezőgazdasági Főiskola (Nyíregyháza) Könyvtára; *Műszaki főiskolák*: Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskola Könyvtára, Kandó Kálmán Műszaki Főiskola Könyvtára, Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola Könyvtára, Nehézipari Műszaki Egyetem Kohó- és Fémpipari Főiskolai Kar Könyvtára, Pollack Mihály Műszaki Főiskola Könyvtára; *Pedagógiai főiskolák, tanárképzők*: Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola Könyvtára, Bessenyei György Tanárképző Főiskola Könyvtára, ELTE Általános Iskolai Tanárképző Kar Könyvtára, Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar Könyvtára, Szombathelyi Tanárképző Főiskola Könyvtára; *tanítóképzők*: Budapesti Tanítóképző Főiskola Könyvtára, Debreceni Tanítóképző Főiskola Könyvtára, Kaposvári Tanítóképző Főiskola Könyvtára; *óvónőképző*: Kecskeméti Óvónőképző Intézet Könyvtára.
3. TÓTH Gyula: Tények és gondolatok a pedagógusképző főiskolák könyvtáiról. = Könyvtári Figyelő. 31.évf. 1985. 1.sz. 28–36.p.
4. FUTALA Tibor: A főiskolai könyvtárak és szakkönyvtári funkciók. = Könyvtári Figyelő 31.évf. 1985. 6.sz. 603–611.p.
5. Ebbe a csoportba soroltuk be a Bessenyei György Tanárképző Főiskola Könyvtára, a DATE Mezőgazdasági Gépészeti Főiskolai Kar Könyvtára és a Kertészeti Egyetem, Kertészeti Főiskolai Kar Könyvtára szakkatalógusait is. Ezek olyan csoport képzéses szakkatalógusok, ahol a szakcédulák első besorolási szempontját az egyszerű ETO számok képezik, ezen belül másodlagos rendezési elvük a betűrendbe sorolás.
6. Külkereskedelmi Főiskola Könyvtára, Debreceni Tanítóképző Főiskola Könyvtára, Kaposvári Tanítóképző Főiskola Könyvtára és a Szombathelyi Tanárképző Főiskola Könyvtára.
7. Egyes felsőoktatási intézményekben a diplomamunkák/szakkollegiatok a tanszéken maradnak. Másról a tanulmányi hivatalok vagy osztályok őrzik.
8. Több főiskolán a hangzó és általában az ún. „nem hagyományos” dokumentumok őrzése és feltárása nem könyvtári feladat.
9. Bánki Donát gépipari Műszaki Főiskola Könyvtára, Bessenyei György Tanárképző Főiskola Könyvtára, DATE Mezőgazdasági Gépészeti Főiskolai Kar Könyvtára, Kaposvári Tanítóképző Főiskola Könyvtára, Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola Könyvtára, Mezőgazdasági Főiskola (Kaposvár) Könyvtára és Szombathelyi Tanárképző Főiskola Könyvtára. (A Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskola hasonló tartalmú információját ezen a helyen nem vettük figyelembe. Ugyanis ETO katalógusuk raktári katalógusként funkcionál az 1983 óta épülő általános olvasói tárgyszókatálógus mellett.)
10. Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar Könyvtára („Szakozási útmutató”), és Szombathelyi Tanárképző Főiskola Könyvtára (Szakkatalógus-szerkesztési szabályzat és szakszám-jegyzék).
11. Tóth Gyula im. 31.p.